

Gipuzkoako gizonak

XIX

Anton González de Andia, Domejon eta oña Katalina de Tapiaren semea, zeñarengana batu ziran Andia eta Irarrazabal eche argidotar biak; beraren leialtadea eta balorea zenbaterañoak ziraden adierazo izan zeban Donostieren gordezkeran eta Ondarribia Franzesaren menpetik milla bosteun ogei ta batgarren urtean atera zanean, ikusten dan bezala argiroki, on Braulio de Lana-k milla bosteun ogei ta amaikagarren urteko epaillaren zortzigarren egunean Debako Errian artutako billakinde argitara eman izan zituenetan. Erregiña oña Juanak itzkribatu zion karta bat milla bosteun ogei ta amargarren urteko epaillaren amaseigarren egunean agintzen ziolarik, ezen Españan geldituak izan ziran Prinzipe Franziaokoak lagunkidatu zitzala beren Errusumarako joaneran.

Domenjon Gonzalez de Andia, Antonen semea Felipe bigarrenaren Inghaterrako joan-aldian izan zan onen jarralle ta ezkutari; eta egin ziozkan serbitzo andiaz esker-ondurik, Prinzesa Portugalko-ari gomen diatu zion milla bosteun berrogei ta emezortzigarren urteko orrillaren egunean itzkribatutako gozo maitagarrian.

Joanes de Yurreamendi bere izeneko jauregiaren jaun ta jabea Tolosan, Nafarroako Sancho lendabizikoaren denporan izandu zan soldadu ta buruzari bitorea chit.

Martin Ruiz Yurreamendi jauregi berperoko jauna Errege Fededunak serbitzatu zituen Gipuzkoatik eramandako jendearekin, Granada ertsitua egondu zan denpora estura larrikoan. Tolosako seme argidotar

au zan oña Katalina Yurreamendi-koaren Aita, zeñaren jatorritik datozen Duke Z Ciudad Realkoak.

Alberto Perez de Rejl ospatsua eta ezagungarritua izan zana milla bosteun ta amabigarren urtean Belate eta Elizondoko arkaitzetan Gipuzkoatarrak Franzesa porrocatu zutenean.

Juan Perez Auziondo, Guda maisua Noain-go batallan milla bosteun ogei ta batgarren urtean.

On Pedro de Aramburu kantauriako Eskuadraren Almirantea, zeñak egin izan zituen serbitzo andiak.

On Jose Franzisko de Aranburu, Kapitan Jeneral Mallorkakoa, 'Yeniente Koronel Españako guardia Errealeakoa, Komandante Jeneral Oran, Mazargibir eta beren gazteluetakoa, berezitu izan zan milla zazpieun berrogei ta laugarren urtean Billafranka Alza-koaren aurreko lutesian emandako batalla andian, zeñaren bidez Felipe bestgarrenak saristatu zeban Konde de Billafuerte-ren tituluaekin.

On Alonso Idiakex, Karlos bostgarrenaren Sekretario eta Estaduko Konsellukoa, Tolosako jaiotarra eta Donostiako biztanlea.

Martinde Gaztelu Sekretario Ordenaetako eta Patronato Gaztelakokoa, Karlos bostgarrenaren Testamentarioa, eta beraren azkenaichoa egin izan zebana milla bosteun berrogei ta emezortzigarren urteko agorrrillaren bederatzigarren egunean, zeñaren oroitpen ondra andikoa egiten duten Garibay eta Fr. Diego de San Pedro ta Ibarra konfessore Karlos bostgarrenarena, denpora artan Tolosaren menpean arkitzen zan Erri Billabonakoan jaiok.

On Franzisko Fernando de Inarra eta Atodo Isati, seme ponteko Infante on Franzisko Fernandorena, zeñak ifini zion bere izena, Koronel Probinzia Gipuzkoarena eta beraren Diputadu jenerala milla sei eur. ta irurogeigarren urtean.

On Fr. Franzisko de Tolosa, San Fraoziskoren Ordenako Jenerala, Obispo Tuy-koa, Fedeko ikusbide edo Demostraciones Católicas-en izenarekin milla sei eun ta amabigarren urtean Bilbaon moldizkidatutako egitade maitagarriaren aurkillea.

Bachiller Martinez Zaldivia, jakinduri andiko letradua, izkribatu zeban liburu bat Probinzia Gipuzkoakoari dagozkion anziñaerako gauza balioso asko dakarzieta; zeñagaz baliatu izan zan Irakasle Gebara, Españaren ipiñera ta anziñatasuna, eta Kantauriako noblezaren iraupena argitara emateko milla bosteun laurogei ta seigarren urtean Milan-en moldizkidatutako liburuan.

Fr. Franzisko de San Julian, Ministro Jeneral Trinitario Ortozzena; argitara eman zeban egitade Tribunal regulare Leon Franzia koan, zeña aipatzen daben on Nikolas Antoniok, esaten ere debala aurkillea ill zala Alkalan milla seieun irurogei ta irugarren urtean.

Migel Elizalde, Kapitan itsasokoa, zeña arkitu zan batalla Lepantokoan, eta antolatu ere zeban liburu aritmetika eta geometriakoa.

Martin de Anchieta Nafarroako Birrey on Alonso Idiakez-koaren Sekretarioa; izkribatu zeban esakuntza bat España ko Erregiña oña Ana de Austria eta Isabel de Borbon-en emoitzak Bidasoako ibaiaren gañean milla seieun ta amabostgarren urtean zeren bidez ta nola igin izan ziran.

On Jose Lapaza-koak egin izan zeban biurkera on bat Konde de Saxe ospatsuaren Historiaren, zeña moldizkidatu zan Donostian milla zazpi eun berrogei ta amalaugarren urtean.

On Diego de Lazkano Euskaldunen nozaren gañeko saiakeraren aurkillea, zeña moldizkidatu zan Tolosa berean; eta Apaizbatune Galikanoak milla zazpieun irurogei ta amargarren urteko biltzarkidan liburu gaiztoen kontra kristau fidelai egindako azaldura eta gaztiguen gañean ere izkribatu zeban; zeña dan eranzunkida eder bat Erlijip Santuaren alde.

IZTUETA.

Gipuzkoa gizonak

XX

Urrestillako semea zan on Mateo de Urdanbidelus y Patiño, Archiduke on Juan de Austria-ren Estadu ta gudako Sekretarioa; eta erri onetan arkitzen dan jauregui Anchietakoan jaio ziran Jesus-en Konpañiako Jose de Anchiet a misiolari ospatsua, eta bere aita Juan de Anchiet a, zeña izan zan Kapitan eta Juradu Kanarias-etako Ugartean milla bosteun berrogeita ta bostgarren urtean.

Usurbil ko semea zan on Franzisko de Echebeste, Filipinas-etako galera-en Jenerala, China-ren agindeko Erregerengana Embajadore joan izan zana, Priore ta Konsul Espia berrikoa, zeñak bere gostuz eragin zeban Elizako ezkillategi berria. Migel Lukas de Iranzo Kondestable Gaztelakoa, on Albaro de Luna-ren oñ ordekoa. Badira esaten dutenak jaio zala Belmonte Usurbilkoan. Garibai esaten du zala Belmontekoa bakarrik, geiago erantsi bage; beste askoren iritzia izanik Ondarribiako jatorria zala, bera grinañatzen da izan zitekeala Nafarroakoa. Edozein modutan dala Ironzo izengañoak adierazten du argi eta garbi, euskararen bere berekia dala.

Bergarako semea zan San Martin de la Ascension, Agirrerren echetarretakoa, Japon-en martirizatua milla bosteun laurogei ta amazaz. pigarren urteko otsaillaren seigarren egunean; bañan despitatzen dio Bergarari Beasaingo Erriak, zeña urte gichiz onontzaño iduki izan dan San Martin-en jaioterri egiazkotzat, eta gaurko egunean ere aintzakotzat dauka Gipuzkoako Probinziaren zatirik andienak.

Antonio de Rois y Rozas, Bergaran jaiok biurkeratu zituen liburu Jaungoikoaren Uri-aren izeneko San Agustin-enak, moldizkidatuak Madrillen milla seieun ta amalaugarren urtean eta Anberes-en milla seieun irurogei ta amaseigarrenian. Izkribatu zeban Ispillu obentan-dezko edo Espejo de perfección Madrillen argitaratua milla sei eun ta emeretzigarren urtean, baldin ezpada besteren bat izen berperekoa on Nicolas Antoniok zuzmurra zeban bezala.

Paulo Jose Arriaga, Jesuita, egitade batzuben aurkillea, Habanaren gertuan ito zan urrikala batean milla seieun ogei ta bigarren urtean, Indioen artean bizi izan zalarik ogei ta emezortzi urtean.

Billabonako semea zan Fr. Diego de San Pedro eta Ibarra, Sanco Domingoren ordenakoa, Karlos bostgarren Jaunaren konfesorea, zeñagandik iritsi zeban gallaldia bera jaio zan tokiari Erriaren izena ifinteko, eta Arzobispo Toledoko ere izan zitekean, bañan etzeban artu nai izan dignidade andi au. Esaten du, bada, Irakasle Isasti jakintsuak, ezen, Karlos bostgarren Jaunak bere konfessore Fr. Diego, Kamarako Mediku on Esteban Zabala eta Sekretario on Alonso Idiakez-koarekinizan zeban tratamenduaren bidez ikasi zebala Euskaraz trebe itzegiten. Gauza jakina eta egiazkoa ere da, Enperadore andi onek guztiz asko maitatzen zituela Euskaldun prestu leialak beren itzkuntz eder illezkorra, eta Españaren lendabiziko asieratik gozatzen dituzten oitza ta oitura oneski beren berekiak. España guztiko jaun ta jabe eta buruzari-nagusionen eginpide ondraduak adierazten dute argi eta garbi, Gipuzkoatarrak ziradela beraren biotzeko kutunak, eta amodiozko naitasun legez ta bidezko au ontzat ezin eraman zutenak asmatuak dirala, Historian arkitzen diran bi itz neurtu oek.

Karlos kintoren baratzen
Akerrak ezpata dantzan.

Billafrankako Erriak eman izan ditu seme argidotarrak. Aita Fray Andres Urdaneta, Ontzigidari andia, zeña San Agustingo erlijioso egin ezkerotik esleitu zeban Karlos bostkarrenak Luzon-go Ugarteak agertartzeko, eta bera izan zan Zebu-ko-Uriaren ipinlea.

On Agustin de Ayestaran eta Landa Obispo laguntari Sebillan, eta gero Obispo Kordoban; onen arrebaren bi seme on Ramon eta on Jose Luis de Ubillos Kanonigo Kordoban.

On Esteban Jose eta on Jose de Abaria eta Imaz; bitezardetu zituz-

ten bi dote eun ta berrogei ta amarra dukatekoak donzella beartsu-
en urteoroko.

On Manuel Aszensio Okariz gogoangarriak bere jaioterriko beart-
suak sokorritzeko utzi zeban urtean sei milla ezkutu errenta ematen
daben oña edo kapitala.

Ikaztegieta-ko semea zan on Martin de Zelayeta eta Lizarza Obis-
po Leon-en milla zazpieun ta ogeigarren urtetik milla zazpieun ogei ta
zortzi-garreneraño egon zana, zeñak astitutu zeban ta bostgarren urtean,
Benedicto amairugarrenaren aginduz egindakora. Erroman zegoela iritsi
zeban Aita Santuagandik benefizio simple San Klemente-koa Diozesea
Kuenkakoan, Salamankan zegoen Kolejio nagusi Kuenka-korako, egon
izan zan kolejial, eta beraren gozamendurekin estaldu zan Kolejioaren
beartasuna; zeñak milla ta bosteungarren urtean ifinia izan zanetik or-
duraño, etzeban izan bere gidari ta serbitzalleak bazkatzeko lainbat
errenta. Obispo onen erreguz Aita Santuak egin ziozkan Leon-go Eli-
zari laguntza andiak: ifini zeban bere Katedraleko aldare nagusian San-
ta Zelestinaren gorputza, eta erregalatu zion beste gorputz santu bat
Felipe bostgarrenari. Aita Risiko ezeztatu zan Ikaztegieta-ri Leazte-
guieta deitzean, utsaldi berperean erori izan zalarik on Antonio Pons
Españatik kanporako bidajearen lenengo tomoan.

IZTUETA.

Gipuzkoako gizonak

XXI

Idiazabalko Erriak oroitezgarrizko denporatik irozotzen du oiturazko gallaldia bat guztiz begiragarria, nondik norakoa, eta zeren bidez daben denporaren luzetasunak atzendua daukana, bañan arreta andiarekin zintzoki ta maitaro gordetzen dabelako, iñork ere bide onez eragotzi ezin leikiona. Pazkua Espiritu Santuko irugarren goizean ordubiak alderontz Batzartar jaunak beren Apaiz Meza esatekoarekin eche bakochatik gizonezko bat dutela, danboliña soñulari arturik, irteten dira prozesioan San Adriango aitz zulatura, eta Segurako Erri ta Zegama-koan igarotzen da bere prozesioarekin Idiazabalko Alkatea zigor alchaltua eskuan dabela, eta aurretik danbolina soñulaai San Ignazioaren marcha gozoa joaz. izendatu ditudan Erri bietan ezkillak errepikatzen diozkate prozesio oni, zeñaren etorrera guchi gora beera izaten dan eguerdiko amaika orduetatik amabietarontz Diakinde edo funzio gogoangarri au ikustera joan izandu naiz berariaz Segurara, non berari begira egon nintzan, esan-al guztien gañeko pozkida betean, Idiazabalko Erri zintzoak bere aurreragoko gurasoetatik daben oitura maitagarria aĩn zuzenki irozotzen dabelako urteak millaka joan ta ere.

Irunaranzungo Erriak izan ditu seme argidotar anitz izendatzea merezi dutenak On Sancho de Urdanibia Jeneral itsasokoa, zeñak dotatu zitben Kapillau, Mediku, Barbero, Botikario, eta Ospitalzayaren plazak, eta ogei ta lau oatze Erri bereko gaiso ta eri beartuentzako.

On Gregorio de Legia Felipe irugarrenaren konsejukoa, eta beraren

Sekretario Indiaetakoan. On Juan Bautista de Arizmendi Abanako Morro deitzen Gazteluko Gobernadorea. On Lukas de Berroa, Maese de Kanpo eta Gobernadore Ugarte Santo Domingo-koan Karlos bigarrenaren erreinaldian. On Franzisko de Berrotaran, zeña izan zan Errege onek biraldua milla seieun, laurogei ta amabigarren urtean Karakasko Uri eta Probinzia Benezuelakora Kapitan Jeneral, eta beraren serbitzo onen bidez eman zion titulu Cahtelakoa Markes del Balle de Santiago-ren izenarekin. On Bartolome de Urdinsu ta Arbelaiz, Jeneral egoialdeko armadan zala egikera andiak egin izan zituena, ill zan milla zazpieun ogei ta seigarren urtean.

Zaldibiako Errian jaio ta azia zan Fr. Pedro de Zaldibia, zeñaren ausardi, balore, eta errutasun pare bageak gogango diraden mundua mundu dan arte, milla zortzieun ta seigarren urteko garagarrillaren amargarrenean berak egindako azaña andia izanik aiñ oroitkarria, Medrillen moldizkidaturik argitaratua arkitzen dalako, bai izkribuz, eta bai ezanza edo estanpetan. Egikera urn, zeñen bidez egin zan ain aomen andikoa Fr. Pedro Argaya Zaldibiakoaren izena, da Maragatoa zeritzon lapur ospatsua arrapatzea. Gizon gaitzgille lapur baztar guztiak izutu eta larritzen zituen Maragatoak egin nai izan zion, osterontzekoai oi ziena, Fraile esketan zebillenari ere, eskatzen ziozkalarik zakutoan edo alforjan zeramazkian oñetakoak; bailan Fr. Pedrok, jarri ziradenean aurkez aurke, ill edo bizi, eldu zion Maragatoari besotik eta eskuan zeukan alkabuzetik; eta luzaro burruka alkar ezin benzutuz jardun ta ondorean, menderatu zeban noizbaten ere, eta ifini zeban Oropesako Alkate jaunaren eskuetan gizon kaltarkitsu ura, erakarten ziela pake andia ingurumaiko bidante guztiai, eta denpora gichiren buruan nozitu zituen Maragato gaitzgille irugarri ark bere oker eta gaitztakeriak Madrillen, utzirik bere bizia urkamendian. Errege Karlos laugarrenak eza guturik egikera onekin zer on andiak egin ziozkan España guztiari, batez ere Estremaduran Oropesa inguruan ibilli bear zutenai, saristatu ibilli bear zutenai, saristatu zebai Fr. Pedroren azaña ospatsua, señalaten ziolarik urtean zortzi milla erreal, zeintzubeekin bizi izan zan artean egin izan zituen, isill edo agiri, mesede ta laguntza andiak; eta limosna gogoangarriak; eta oetatik bat uste dabee bere erri Zaldibian artu zutela milla zortzi eun ogei ta zazpigarren urtean; bada sinistmen osoan oidaude beraren erritarrak, ezen, esan dedan urtean Ama Birjiña Errosariooko Eliza berean dagoenari ez nondik eta ez norgandik etorri zitzaiozkan urrezko errosario eder galantak, Fr. Pedrok biralduak direala.

Fraile errutsu aomen andiko au ill zan Arenas deitzon erri Estremadurakoan milla zortzi eun ogei ta emezortzigarren urtean, arkitzen zalarik irurogei ta bat urteko adinean.

Ots andiko egikera onek badirudi bere odolekoetara ere zabaldu zebala balorea ta errutsuna; bada denpora gichiren epean agertu zan beraren bestengusu on Gaspar Jauregikoa, Billaerrealean jaioa bazan ere, aurrekoetatik Zaldibia-koa, eta Fr. Pedro-ren jatorrikoa. On Gaspar izengoitiaz Artzaya zeritzana, artzaintzan zebillen mutil gaztechoa gudara irten zalako, ondo ezagungarritua izandu zan Napoleonen kontrako guda gogorrean. Utsetik asita egiñeratu zituen iru batalloi, zeintzube-kin topatzen zituen toki guztietan: eman izan zien astin-aldi latz, eta gogorraz oroitzen dira gaur ere Franzesak. Here gudako egikera gogoan-garrien bidez igo zan Martizti Errealetako Mariskal de Kanpo beste onore anitzekin izatera, eta milla zortzi eun berrogei ta laugarren urteko abenduan ill zan Bitoriako Urian.

IZTUETA.

Gipuzkoako gizonak

(BUKAERA)

XXI

Zarauzko Errian izandu dira gizon argidotar anitz; bertako semea zan on Juan de Manzidor Españako Errege Felipe irugarrenaren Sekretario eta Gudako Konsellaria Flandes-en. Egiñeratu zeban Erri be-rean dagoen San Franzisko-ren ordenako Konbentua, utzirik izendatua amabost Fraile Mezako eta bost Lego bizitutzeko lainbat ondasun, gordetzen zebala beretzat, eta bere ondorengoentzat konbentu onen nagusi ta jabetza. Egiña izan zan au milla sei eun eta amargarren urtean, noiztik onara irten izan dira Eche beneragarri onetatik ezin esan-ala misiolari jakintsu ta anima asko bide zuzenean jarri dituztenak denpora guztietan. Asi zeban Konbentuaren alboan eche andi eder bat ere Flandes-koen antzera; bañan etzeban bukatu.

Erri onetan jaioa zan oña Mariana de Zarauz, on Franzisko de Bou-quer ta Barton-en alarguna, eta Zarauz deitzen Jauregiko alaba ta jabea. Andre gogoangarri onek egiñeratu zeban Erri bereko Eliza andia, zeñen nagusi ta jabe izan zan bera, eta dirade geroztik bere ondorengo ta jatorriak. Egin ere zeban Santa Klara-ren Ordenako Monjaentzako Konbentua amazapigarren eunkadaren asieran, eta sartu ta profesatu zebon Konbentu onetan berak bere bi alabakin, non igaro zituan bere egunak. Zarauz deitzen Eche anziñako onek izan ditu denpora guztie-tan seme anitz ezagungarritu diradenak gai guztietan, eta zabaldu da-

beenak beren izena baztar andietara; eta gaurko egunean ere Eche au da Probinzia onetan ospatsuenetakoa, eta berenganatuta daukana Narros-ko Markesadua.

On Juan Ignazio de Ayestaran Erri on-tako semeak egin zituan serbitzo chit andiak eta leyalak Karlos irugarren, eta laugarren, eta Fernando zazpigarrenaren Erreina-aldian. Izandu zan Aragoiko nagusitza edo Patronatoko Sekretarioa aurrena, eta Gaztelakoa urrena, ematen zituala Errege Jaunak chit ontzat, aginte ta zer-egin andietarako, bere eginkizunak ala aginduta, izendatzen zituan gizonak. José Napoleon Erregetzat jarri zanean, onen aginduak egin nai etzitulako, joan zan Kadiza, eta emen egon zan ezertan ere sartu bage, leku andietan hi nai izan bazuten ere, alik eta Fernando zazpigarrena bere Koroaz jabetu zan artean. Errege Jaun onek bere eskuz izkribatu zion Españan sartu ta Madrillera baño len, esaten ziolarik, ezen, ifini zitzala Gobernuoko Sekretari guztiak lengo oñean, auturik onetarako onenak zerizkion gizonak. Egin zeban guztia chit ondo eta zuzenki. Errege Jaunaren gogo betera. Milla zortzi eun eta emezortzigarren urtean egin nai izandu zeban Grazia ta Justiziako Ministro, bañan etzeban nai izan artu ondra andi au eta urrengo urtean ill zan Madrillen irurogei ta lau urteko adinean. Bere jaioterrian arkitzen da Eche eder galant bat berak egina, azkeneko urteak bere erritarrakin igorotzeko asmoan, bañan Jaunak atotsi zion lenago, bere adiskide ta ezagun ugarien miñean.

Zumarragak baditu anitz seme chit gogoangarriak; on Miguel Lopez de Legazpi Jauregi-ko echean jaioa izan zan Filipinas-ko Ugarteak agertaratu zituztenetatik bat amaseigarren eunkidaren azkenalderontz. Erri bereko alaba zan Maria Orazandi on Alvaro de Luna Kondestable Gaztelakoaren, eta on Juan de Zerezueta Toledo-ko Arzobispoaren amasaba zeña Domingo Lizasok, Nobiliario de Guipúzcoa, deitzen liburuan esaten dabenez, jaio zan Eche purubetar Urazandikoan.

Zumayako semea eta Oikiñako Ibarrean jaioa zan Baltasar de Echabe Ministro Tokaduna Mejikon, eta Kantauriako itzkuntzaren anziñatasunaren gañeko egitade milla seieun eta zazpigarren urtean Uri Mejikoan moldizkidatuaren aurkillea.

Guipuzkoak izandu beste gizon anitz goeneneko mallan ifintea mezezi izan dabeenak beren egitade, jakinduri, ausardi, errutasun, azkardade eta doai eder andien bidez; eta iñori ere ez legorrean eta itsasoan, ez gudan eta pakean, ez Elizan eta kanpoan, eta beste edozein lanbidetan ezer zor ez diotenak, bañan asko dira izendatu ditudan oek,

ezagutzeko zein seme on eta andiak azitako ama dan Gipuzkoako Probinzia.

Gipuzkoak baditu semeak ugari,
Jakin izan dutenak ekiten lanari;
Erakutsiaz garbi mundu guztiari,
Zer nai gaitan dirala buru ta giari.

Gipuzkoako seme ta jatorriak; ara non daukatzuten azaldurik gure Ama on Gipuzkoaren izaera ta bizitza, bear ainbat ezpadare, nere laburtasun eta moztasunak agindu diteanaño; nik orain opa dedana da, asitako lambide andi au gizon argi ta jakinti beren erriari ondo nai diotenak, eta gure itzkuntz gozo parebagea maite dabeenak eskuikutu, apaindu eta edertutzea, ezagutu dezaten gizon arotz guztiak, iñori ezer ere zor ez diona, eta besterik ez bezelako doain andi ta ederraz janzia dala Gipuzkoako orua.

Non nekatu badute gizon jakintiak
Eman nai badituzte emengo barriak;
Bestek ez bezalako doai on andiak
Dauzka Gipuzkoako baztar maitatiak.

IZTUETA.

